

Zona zero. Un itinerari a través d'obres de Francesc Torres I de The Atlas Group

JORDI MORELL I ROVIRA

España, artista visual e professor no departamento de pintura, Facultad de Bellas Artes, Universitat de Barcelona.

Artigo completo submetido em 20 de janeiro e aprovado em 8 de fevereiro de 2012.

Resum: Utilitzant com a leitmotiv el terme 'Zona zero' i aprofitant la recent inauguració del Memorial en el 10è aniversari de l'11/S a NY, es revisiten obres de Francesc Torres i de Walid Raad, les quals plantegen interessos comuns des de contextos singulars. Les obres parlen de guerra, de conflictes que recauen sobre l'arquitectura i la població i com es construeix la memòria individual i col·lectiva.

Palares clau: Zona zero, conflictes, memòria, Francesc Torres, The Atlas Group.

Title: *Ground Zero. A journey through the artwork of Francesc Torres and the Atlas Group.*

Abstract: Using as leitmotiv 'Ground Zero', and taking advantage of the recent opening of the Memorial on the 10th anniversary of September 11 in NY, we revisit artworks from Francesc Torres and Walid Raad. They present common interests from singular contexts. Artworks talk about war, conflicts affecting architecture and population and also how we build individual and collective memory.

Keywords: Mabe Bethônico, Mabe Bethônico and the Collector, collection, imaginary.

Introducció

Zona zero (*Ground Zero*) identifica a escala global l'espai devastat pels atacs de l'11 de setembre de 2001 a les Torres Bessones de Nova York. L'origen del terme però, rau en el desenvolupament de la bomba atòmica (*Manhattan Project*) durant els assajos previs als primers atacs amb aquesta arma a Hiroshima i Nagasaki (1945). Sovint ha denominat l'epicentre geogràfic o conceptual de desastres. En referència a terratrèmols, epidèmies i altres catàstrofes, la *zona zero*, senyala el punt amb major dany o destrucció: quan més ens allunyem d'aquest punt central, l'impacte i el dany és menys evident.

Figura 1 – Francesc Torres, *Dark is the room where we sleep* (2007). Font: F. Torres

Revisant treballs dels artistes Francesc Torres (Barcelona, 1948) i Walid Raad (Chbanieh, Líban, 1967), fundador del projecte The Atlas Group, es proposa un itinerari que pretén revisar els seus posicionaments artístics i personals vers conflictes, les seves reflexions sobre el paper de la memòria i la documentació d'aconteixements històrics. Dos artistes singulars de contextos bastants allunyats -tanmateix amb part de la seva trajectòria des dels Estats Units- però amb preocupacions similars com la guerra, la memòria col·lectiva i individual, l'arxiu i el contra-arxiu d'ús polític, i la investigació de les seves fonts.

1. Burgos i NY

Per Torres la guerra és inherent a la condició humana. Es pren com a punts del recorregut dos dels seus treballs: *Dark is the room where we sleep* (2007) (Figura 1) i *Memòria fragmentada. 11-S NY* (2011) (Figura 2). En elles s'hi entreveu la línia de treball iniciada a finals dels 70 que perseguia 'posar l'estètica en comunió amb un projecte ètic' (Marí, 2008: 15). Aquesta comunió la podem constatar per mitjà dels seus escrits, on el seu esperit compromès i combatiu es posa clarament de manifest.

A finals dels anys 90, Torres s'interessa per eliminar la distància entre les seves preocupacions com a ciutadà i com a artista (Torres, 2007: 176). Inicia un nou projecte en el que no abandona els continguts, en aquest cas l'exploració de la violenta història de la Guerra Civil Espanyola i del seu llegat, però sí que deixa de banda els formats expositius que l'havien acompanyat fins el moment

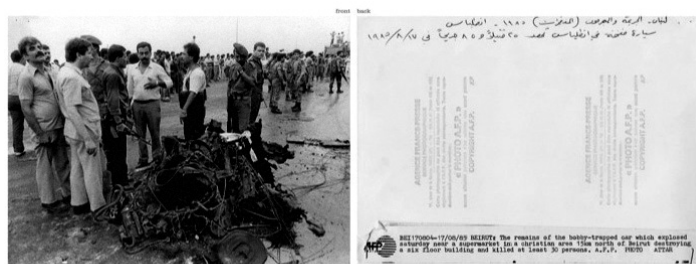
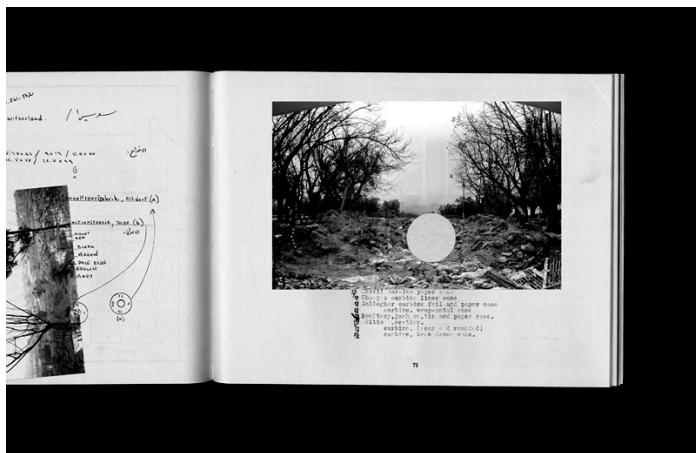

Figura 2 – Francesc Torres, una de les imatges que forma part de *Memòria fragmentada*. 11-S NY (2011). Font: F. Torres.

i la premissa d’haver de fer art. Les constants barreres per part del govern de la Generalitat per dur a terme la recerca a Catalunya el van portar a replantejar l’actuació en una fossa comuna de represaliats civils a la província de Burgos (2004). L’excavació enceta una memòria que durant llargs anys romangué enterrada, tant metafòrica com físicament. Torres va documentar el dolorós procés de desenterrar, d’identificar les víctimes i de les reaccions de la comunitat de Villamayor de los Montes. Els relats dels familiars fan reparèixer els records del que va succeir i els seus desitjos frustrats durant dècades per a localitzar els cossos i donar-los-hi un enterrament digne. Les fotografies del procés d’excavació de la fossa comuna es recullen en el llibre publicat per Torres *Dark is the room where we sleep* (‘Oscura es la habitación donde dormimos’, Actar, 2007). Si bé a Burgos, Torres proposa traslladar l’espectador a les fonts del conflicte, a *Memòria fragmentada*. 11-S NY (2011), el seu darrer treball, l’artista és testimoni directe del conflicte. Aquest darrer, en format instal·lació, va ser presentat simultàniament a Barcelona, Londres, Madrid i Nova York coincidint amb el desè aniversari de l’atemptat a les Torres Bessones. L’artista va fotografiar l’Hangar 17 de l’aeroport JFK de Nova York per encàrrec del National September 11 Memorial & Museum. Aquest espai tancat al públic que serveix de magatzem temporal de les restes materials recuperades de la *Zona Zero*, es transforma en un ‘Museu d’Història Innatural’ per la seva singularitat, de gran poder visual i emocional (Torres, 2011).

2. Beirut

The Atlas Group és una fundació d’investigació imaginària establerta el 1999 a Beirut, per indagar i documentar la història contemporània del Líban,

Date: 17 August 1985
 Photographer | Original Archive: Ansel | An-Nahar Research Center (Beirut, Lebanon)
 Name on Back: Lebanon_Crises_Criminals (Explosions), 1985, Ansel

Foto: Ansel Group Archives (2012). Zona zero. Un itinerari a través de les obres de Francesc Torres i de The Atlas Group. 17 d'agost 1985

Figura 3 – Walid Raad, Detall d'una làmina del quadern *Let's be honest the weather helped* (1998). Font: The Atlas Group Archive.

Figura 4 – Detall d'una làmina del quadern *My Neck Is Thinner Than a Hair*, (2003). Font: The Atlas Group Archive.

en concret per analitzar la censura i els conflictes de la guerra civil (1975-1991). Aquest col·lectiu artificial examina especialment els mecanismes de transformació de la informació en narració històrica, amb la dificultat que suposa corroborar les seves causes i veracitat (Guasch, 2011: 295).

El projecte és situa entre la ficció i la història, recuperant i arxivant situacions com fets aparentment banals i quotidians que habiten en la memòria dels qui els han viscut, malgrat que, paradoxalment, a vegades generen amnèsia col·lectiva. No recorre a imatges de la guerra, sinó del seu entorn físic i subjectiu,

fent ús d'imatges que no han esdevingut part de la història política ni social del Líban. De la mateixa manera, la guerra no segueix una història cronològica dels fets, sinó que es projecta mitjançant la interrelació, i sobretot concurrència dels actes. Crea històries que es troben en procés d'escriptura en lloc de ser relats únics i tancats (Guasch, 2011: 296).

A l'arxiu The Atlas Group, sota els documents classificats com a tipus A, o d'autoria coneguda, trobem el quadern de Raad *Let's be honest the weather helped* (1998) (Figura 3), que conté imatges fotogràfiques en blanc i negre intervingudes amb cercles de colors i notes de l'artista. Raad narra com després d'un bombardeig solia recollir bales i metralla incrustades a murs, cotxes i arbres. L'artista anotava amb precisió l'emplaçament de les troballes per fotografiar-lo. La imatge es convertia en un mapa amb punts de colors col·locats sobre els forats, colors que seguien fidelment el codi concebut per fabricants de diferents països per marcar els seus cartutxos i projectils. Després de 25 anys, s'adonà que en els quaderns havia catalogat els 23 països que havien armat o venut municions a les milícies i exèrcits que havien lluitat en el Líban.

La investigació sobre l'ús de cotxes bomba en les guerres del Líban dóna forma a una part important de l'arxiu del grup. La trobem, entre altres, a *My Neck Is Thinner Than A Hair* (2003-) (Figura 4), investigació en curs que pertany a l'arxiu tipus C, producció pròpia de The Atlas Group. Amb aquest projecte es vol examinar les múltiples dimensions de les guerres i investigar els esdeveniments públics i privats, els discursos, objectes i experiències al voltant dels 245 cotxes bomba que van ser detonats durant aquest període. I així, analitzar la dimensió sociològica, política, econòmica i psicològica de la guerra de guerrilles i el seu impacte catastròfic en la societat i en el barri on detonaven els cotxes.

Examinant aquests arxius es fa evident que el que es percep dels esdeveniments són il·lusions instantànies, moments en què un creu que està a l'interior de l'acció. És una metàfora del temps, de l'experiència de la història, de les simultaneïtat il·lusòria en tant que experiència real, actual (GUASCH, 2011: 296-297).

Raad, a partir del conflicte i la seva documentació, busca despertar un compromís de tipus emocional i polític entre el seu públic. L'empatia causada per aquestes obres i el significat obert de les imatges provoquen que funcionin més enllà del context polític del que es fa referència i trobin ressonàncies en les memòries privades dels espectadors.

Conclusions

Els dos artistes es consideren producte d'una o varies guerres, ja sigui per conseqüència directa o indirecta. La guerra ha format part de les seves vides, model·lant la manera de veure el món, i donant contingut a gran part del seu treball

artístic. Les seves obres són com epicentres que senyalen un punt, una *zona zero*.

Sovint, a través de l'arxiu dipositen materials i registres que reflexen conflictes bèl·lics, processos sovint marcats per ruptures històriques. Mentre que Torres excava la terra, Raad col·lecciona ferralla, els dos estan captivats pels rastres.

Aprofitant les circumstàncies donades pel recent desè aniversari del 11/S i prenent com leitmotiv la *zona zero*, la qual remet a uns fets que formen part de la memòria col·lectiva, el terme evoca fàcilment al concepte d'*entretemps*. L'*entretemps* es troba en el període que ha viscut aquesta zona fins a arribar a la inauguració del tant esperat memorial. Malgrat que el procés de reconstrucció no culminarà fins que no s'alcï la Freedom Tower i quan el terme, que designa un espai devastat ja no hi tingui cabuda.

Durant els mesos d'estiu del 2011 a l'International Center of Photography de NY va tenir lloc una exposició que ens remet a la *zona zero* original, la de la bomba atòmica d'Hiroshima. *Hiroshima: Ground Zero 1945* mostra la desolació, destrucció i buit en 60 imatges. Les fotos van ser desclassificades en la dècada dels seixanta, abandonades i quasi destruïdes, fins que el 2006 se sumen a la col·lecció de l'ICP.

Referències

- Atlas Group, The (1989-2004) *Raad Files*. [Consultat 2011-12-13] Quaderns. Disponible a <URL: <http://www.theatlasgroup.org/data/TypeA.html>>
- Atlas Group, The (1989-2004) *The Thin Neck Files*. [Consultat 2011-12-13] Fotografies. Disponible a <URL: <http://www.theatlasgroup.org/data/TypeAGP.html>>
- Barnett, Erin (com.) (2011) *Hiroshima: Ground zero 1945*. Exposició Nova York: International Center of Photography. [Consultat 2012-01-02] Full de sala. Disponible a <URL: <http://www.icp.org/museum/exhibitions/hiroshima-ground-zero-1945>>
- Guasch, Anna Maria (2011) *Arte y Archivo, 1920-2010. Genealogías, tipologías y discontinuidades*. Madrid: Akal. ISBN: 978-84-460-2539-9
- Mari, Bartomeu (com.) (2008) *Francesc Torres. Da Capo*. Catàleg exposició. Barcelona: Museu d'Art Contemporani de Barcelona. ISBN: 978-84-89771-61-1
- Torres, Francesc (2007) "Si no puedes hacer nada, no deberías estar ahí" a Monegal, Antonio (comp.) (2007) *Política y (po)ética de las imágenes de Guerra*. Barcelona: Paidós Ibérica. ISBN: 978-84-493-2058-3
- Torres, Francesc (2011) *Memoria fragmentada 11-S NY*. Artefactos en el Hangar 17. Exposició Madrid: CentroCentro. Palacio de Cibeles. [Consultat 2011-12-13] Full de sala. Disponible a <URL: http://www.centrocentro.org/centro/exposicion_ficha/3>